



WSTĘP

„A wy za kogo Mnie uważacie?” było decydującym pytaniem, jakie postawił Jezus swoim uczniom, a które wciąż jest stawiane temu, kto chce wyznać, że jest chrześcijaninem. Odpowiedź na to pytanie została już w prawdzie udzielona przez Apostołów po zmartwychwstaniu Jezusa i zesłaniu Ducha Świętego oraz sprecyzowana na soborach chrystologicznych, to jednak pytanie to stale powraca i wymaga od chrześcijan podejmowania wysiłku, by na nowo zgłębiać i wyjaśniać tajemnicę chrystologiczną, uwzględniając nowe wyzwania i problemy, jakie niesie ze sobą historia. Podejmowanie tych nowych wyzwań przez teologów i analizowanie ich w świetle Ewangelii pomaga w zrozumieniu i uaktualnieniu wiary w Jezusa Chrystusa dzisiaj. Przykładem tego jest refleksja chrystologiczna Jon Sobrino, hiszpańskiego jezuitę, który tradycyjne zagadnienia chrystologiczne rozważa z perspektywy Ameryki Łacińskiej, w szczególności zaś Salwadoru.

Jon Sobrino urodził się w 1938 r. w Barcelonie w Hiszpanii. W 1956 r. wstąpił do baskijskiej prowincji Towarzystwa Jezusowego. Po odbyciu jednego roku nowicjatu został on wysłany przez przełożonych zakonnych do Salwadoru, gdzie pracuje po dziś dzień jako profesor filozofii i teologii na Uniwersytecie Centroamerykańskim José Simeón Cañas. Sobrino po ukończeniu drugiego roku nowicjatu w Salwadorze jedzie na studia do USA, gdzie na Uniwersytecie Saint Louis uzyskuje w 1963 r. tytuł licencjata filozofii, a w 1965 magistra inżynierii mechanicznej. Następnie wyjeżdża do Frankfurtu nad Menem w celu podjęcia studiów teologicznych w Hochschule w Sankt Georgen, które kończy napisaniem pracy monograficznej poświęconej sakramentologii K. Rahnera. Tutaj też broni w 1975 r. pracę doktorską zatytułowaną *Significado de la cruz y resurrección de Jesús en las cristologías sistemáticas de W. Pannenberg y J. Moltmann*. W międzyczasie otrzymuje święcenia kapłańskie. Po powrocie do Salwadoru rozpoczyna pracę jako profesor teologii na Uniwersytecie Cen-

troamerykańskim. Pełni także funkcję dyrektora Centrum Arcybiskupa Romero i jest współpracownikiem różnych czasopism międzynarodowych poświęconych teologii. Jest jednym z założycieli *Revista Latinoamericana de Teología* i redaktorem dwutygodnika zatytułowanego „Carta a las Iglesias” poświęconego sytuacji Kościoła w Salwadorze.

O dorobku pisarskim Sobrino świadczy ponad sto artykułów i siedemnaście książek przez niego napisanych, z których większość została przetłumaczona na inne języki. Jest również współautorem kilkunastu pozycji książkowych i jest cytowany przez wielu współczesnych teologów. Jego bogata twórczość obejmuje różne zagadnienia teologiczne począwszy od problematyki dotyczącej chrystologii poprzez eklezjologię i duchowość po tematykę koncentrującą się na kwestiach społecznych. Do najważniejszych publikacji Sobrino zalicza się *Cristología desde América Latina. Esbozo a partir del seguimiento del Jesús histórico* (1976), *Resurrección de la verdadera Iglesia* (1981), *Jesús en América Latina. Su significado para la fe y la cristología* (1982), *Liberación con Espíritu; apuntes para una nueva espiritualidad* (1985), *Jesucristo liberador. Lectura histórico-teológica de Jesús de Nazaret* (1991), *El principio – misericordia. Bajar de la cruz a los pueblos crucificados* (1992), *La fe en Jesucristo. Ensayo desde las víctimas* (1999).

Twórczość teologiczna Sobrino, w której miejsce centralne zajmuje problematyka dotycząca chrystologii, wpisuje się w nurt teologii nazywanej teologią wyzwolenia, chociaż on sam preferuje mówienie o teologii uprawianej z perspektywy Ameryki Łacińskiej. Wkładem Sobrino do tego kierunku teologii jest przede wszystkim opracowanie szczegółowego planu chrystologii wyzwolenia oraz przedstawienie zasadniczych założeń teologii wyzwolenia i ukazanie jej odmienności w stosunku do teologii europejskiej. Świadczy o nim także to, że był on jednym z teologów, który pracował nad przygotowaniem dokumentu III Konferencji CELAM'u z Pubela, części poświęconej problematyce chrystologicznej. Sobrino jest wreszcie cenionym teologiem nie tylko w Ameryce Łacińskiej, lecz także w Europie Zachodniej i USA, czego wyrazem jest między innymi jego udział w spotkaniach teologów katolickich z całego świata, na które bardzo często bywa zapraszany jako prelegent. Spotkania te traktuje jako możliwość pogłębienia więzów solidarności pomiędzy Kościołami tzw. Pierwszego i Trzeciego Świata oraz uwrażliwienia innych na problemy Ameryki Łacińskiej. Prowadzi w końcu wykłady w krajach Trzeciego Świata i w Stanach Zjednoczonych. Sobrino, chociaż uprawia teologię z perspektywy Ameryki Łacińskiej, to jednak jako teolog i zakonnik pra-

gnie służyć całemu Kościołowi, a w nim w sposób szczególny Kościołowi w Salwadorze. Dlatego jego twórczość jest zanurzona w Tradycji Kościoła i czerpie z dorobku współczesnej teologii, który ujmuje z perspektywy Ameryki Łacińskiej. Celem, jaki stawia przed sobą Sobrino w swojej twórczości teologicznej jest umiejscowienie tego wszystkiego, co wyniósł ze studiów z Europy Zachodniej w kontekście konkretnych problemów, na jakie napotykają wierzący w Salwadorze.

By zrozumieć twórczość Sobrino, wypada przypomnieć kilka znaczących wydarzeń z jego życia, które w sposób znaczący na nią wpłynęły i ją ukierunkowały. Jednym z takich zdarzeń jest rok 1975, kiedy to Sobrino po długiej nieobecności powraca do Salwadoru i po raz pierwszy odkrywa nieludzkie warunki, w jakich żyją tutaj ludzie. Pomagają mu w tym między innymi niektórzy z jego współbraci zakonnych, którzy ku jego zaskoczeniu otwarcie mówią o ubóstwie, niesprawiedliwości i wyzwoleniu. W okresie tym, jak wyznaje to sam Sobrino, nastąpiło jego przebudzenie ze snu dotyczącego dotychczasowej obojętności i niewrażliwości na sytuację panującą w Salwadorze. Przebudzenie to uświadomiło mu istnienie świata pogrążonego w cierpieniu i nędzy oraz odcisnęło piętno na dalszym sposobie uprawiania przez niego teologii¹. Innym znaczącym faktem było zamordowanie przez siły militarne reżimu salwadoriańskiego najpierw arcybiskupa Romero w 1980 r., z którym Sobrino osobiście współpracował, następnie trzy lata później sześciu współbraci zakonnych, z którymi pracował na uniwersytecie i mieszkał w jednym domu, wśród których znajdował się jego przyjaciel I. Ellacuría². Sam Sobrino uniknął wówczas śmierci jedynie z tego względu, że kilka dni wcześniej wyjechał do Tajlandii, aby prowadzić wykłady z chrystologii. Obok wspomnianych wydarzeń, które zmieniły sposób myślenia Sobrino, należy wymienić także dokumenty opracowane przez konferencję CELAM'u z Medellin (1969) i Puebla (1979), w których Kościół latynoamerykański dostrzegł sytuację niesprawiedliwości i ubóstwa istniejącą na tym kontynencie oraz określił główne zadania dla Kościoła i wytyczył kierunek rozwoju teologii latynoamerykańskiej. Nie bez znaczenia na kształt uprawianej przez Sobrino teologii pozostaje w końcu jego przynależność do zakonu Jezuitów, który

¹ Por. J. SOBRINO, *The principle of mercy. Taking the Crucified People from the Cross*, Maryknoll, New York 1994, 2-3.

² „Encontrar en la vida personal a Moseñor Romero era como encontrar a Dios. Intentar seguir a Moseñor Romero era como seguir a Jesús hoy en El Salvador”. J. SOBRINO, *Compañeros de Jesús. El asesinato-martirio de los jesuitas salvadoreños*, RLT 6 (1989) 267.

na XXXII Kongregacji Generalnej w 1975 r. określił misję Towarzystwa Jezusowego jako „służbę na rzecz wiary i promocji sprawiedliwości” oraz opowiedział się za „opcją na rzecz ubogich”, co miało miejsce na kolejnej Kongregacji Generalnej w 1983 r. Wszystko to potwierdziło wcześniejszą intuicję Sobrino i utwierdziło go w przekonaniu o konieczności zwrócenia się do Jezusa Ewangelii i do ubogich, którym Jezus przepowiadał Ewanglię i przez których On sam był odbierany jako Dobra Nowina. Pomogło jednocześnie w dostrzeżeniu potrzeby nie tylko mówienia o służbie na rzecz wiary i promowania sprawiedliwości, lecz także wymóg dążenia do ich osiągnięcia w świecie, zwłaszcza zaś w Ameryce Łacińskiej, co pociąga za sobą także zadanie obrony ubogich i demaskowanie istniejącej niesprawiedliwości oraz przyczyn za nią odpowiedzialnych. Sobrino swoją pracę jako kapłana i teologa postrzega jako kontynuowanie misji zainaugurowanej przez Jezusa i podjętej przez męczenników latynoamerykańskich. Misją tą jest przepowiadanie Dobrej Nowiny o zbawieniu i przybliżanie zwłaszcza ludziom ubogim osoby Jezusa Chrystusa, by w ten sposób ożywić ich wiarę i ich zaangażowanie na rzecz osiągnięcia wyzwolenia integralnego, w tym także na ile jest to możliwe wyzwolenia o charakterze historycznym. Stąd celem Sobrino jest zwrócenie uwagi wszystkich wierzących na osobę Jezusa jako Mesjasza – Wyzwolicieła i Syna Bożego, który nie tylko inauguruje królestwo Boże w historii i przynosi zbawienie ludzkości, lecz także zaprasza wszystkich ludzi do naśladowania Jego osoby i kontynuowania Jego misji na rzecz budowania tego królestwa w świecie.

Przedmiotem niniejszej pracy jest przedstawienie Jezusa z Nazaretu jako Mesjasza królestwa, Syna Bożego i Drogi do Ojca. Tak sformułowany temat jest wynikiem przeprowadzonej analizy twórczości Sobrino. Temat ten wydaje się oddawać całość i istotę rozważań hiszpańskiego jezuitę poświęconych osobie Jezusa Chrystusa. Pozwala także ukazać oryginalność propozycji Sobrino i jej wkład w rozwój współczesnej myśli chrystologicznej. W studium tym zastosowano metodę analityczno-syntetyczną, zgodną z celem i tematem pracy, która składa się ze wstępu, dziesięciu rozdziałów i zakończenia.

Pierwszy rozdział przybliży kontekst powstania chrystologii J. Sobrino i jej charakterystykę. Kontekstem tym jest z jednej strony nauczanie Soboru Watykańskiego II i jego twórcza recepcja dokonana w Kościele latynoamerykańskim, czego konkretnym wyrazem są dokumenty opracowane przez Konferencje CELAM’u w Medellin i Puebla, z drugiej zaś strony krytyka tradycyjnego obrazu Chrystusa przedstawianego w chry-

stologii przedsoborowej i wpływ innych współczesnych autorów na chrystologię tworzoną przez Sobrino. Na tym tle zostanie także przedstawiona ogólna charakterystyka chrystologii hiszpańskiego jezuitę.

W drugim rozdziale będzie z kolei mowa o metodzie teologicznej i jej zasadniczych założeniach, co pozwoli dostrzec odmienność a zarazem oryginalność teologii wyzwolenia w stosunku do teologii europejskiej. Zostaną także omówione wyznaczniki hermeneutyczne dla chrystologii, które stanowią zarówno punkt wyjścia i oparcia dla chrystologii tworzonej przez Sobrino, jak i pomoc w krytycznej ocenie innych opracowań chrystologicznych. Wspomniane założenia odsłaniają jednocześnie charakter i nastawienie praktyczne teologii wyzwolenia, czego konkretnym wyrazem jest między innymi opracowana przez Sobrino tzw. „soteriologia historyczna”. Jej celem jest z jednej strony dostrzeżenie podobieństwa, jakie istnieje pomiędzy Sługą Jahwe a „ludem ukrzyżowanym”, z drugiej zaś podjęcie wysiłku zmierzającego do zdjęcia tego ludu z krzyża. O odmienności i oryginalności teologii wyzwolenia świadczy także definiowanie tej teologii jako *intellectus amoris*, którego ukonkretnieniem jest *intellectus iusticiae, liberacionis i misericordiae*.

W kolejnym rozdziale zostanie omówiony punkt wyjścia chrystologii Sobrino, jakim jest Jezus historyczny i ubodzy. Za tak pojętym punktem wyjścia przemawia fakt, iż z jednej strony Jezus historyczny, chociaż kieruje swoje przepowiadanie do wszystkich ludzi, to jednocześnie czyni z ubogich pierwszych i uprzywilejowanych adresatów królestwa Bożego, z drugiej zaś to, że ubodzy w świetle Pisma Świętego jawią się jako aktualne miejsce obecności Boga i Chrystusa w świecie. Stąd zrozumienie osoby, przepowiadania i działalności Jezusa oraz tego, czym jest królestwo przez Niego głoszone wymaga zwrócenia się i poznania ubogich. Poznanie to umożliwi z kolei poznanie samego Jezusa. Istnienie świata ubogich zostaje ponadto uznane za podstawowy znak czasu w Ameryce Łacińskiej, któremu zostaje przypisane znaczenie miejsca społeczno-teologiczno-eklezyjalnego, czego konsekwencją jest uczynienie z ubogich punktu wyjścia refleksji chrystologicznej. W ten sposób punktem wyjścia rozważań teologicznych staje się konkretna rzeczywistość, która zostaje poddana ocenie krytycznej w świetle Pisma Świętego i Tradycji Kościoła mówiącej na temat Jezusa Chrystusa. Punkt ten stanowi jednocześnie o oryginalności i nowości proponowanej przez chrystologię wyzwolenia oraz pomaga w aktualizacji wiary. Z kolei uczynienie z Jezusa historycznego dru-

giego principium heremeneutycznego, będącego zarazem obiektywnym i metodologicznym punktem wyjścia chrystologii Sobrino, poddyktowane jest przede wszystkim chronologicznym rozwojem wiary w Chrystusa, w której następuje przejście od Jezusa z Nazaretu do Chrystusa wiary. Wiara w Chrystusa odwołuje się bowiem i bazuje na Jezusie historycznym, który podczas swojego ziemskiego życia objawia swoją prawdziwą tożsamość.

Zagadnienie to zostaje szczegółowo omówione w rozdziale czwartym i piątym. Celem tych rozdziałów jest przybliżenie prawdy na temat Jezusa i odkrycie Jego samoświadomości w relacji do królestwa Bożego i do Boga Ojca. Poznanie relacji Jezusa do królestwa Bożego, będącej konstytutywną relacją dla Jezusa, wymaga przeprowadzenia analizy dotyczącej Jego przepowiadania i działalności na rzecz tegoż królestwa. Analiza ta umożliwi także wyjaśnienie zarówno tego, co Jezus rozumiał pod pojęciem „królestwo Boże”, jak i pozwala uznać Jego osobę za absolutnego i definitywnego pośrednika królestwa, czyli za Mesjasza i jedyną Drogę do Boga. Natomiast relacja Jezusa do Boga Ojca, stanowiąca drugi istotny punkt odniesienia dla osoby i misji Jezusa, odsłania prawdę o Nim i Jego boskiej tożsamości a także prawdę o Bogu jako Ojcu Jezusa i Bogu życia oraz Bogu ubogich. Zrozumienie tej relacji wymaga przyjrzenia się życiu duchowemu Jezusa, którego przejawem jest Jego modlitwa, wiara i bezwarunkowe zaufanie do Ojca.

W kolejnym rozdziale zostanie przedstawiona prawda o Bogu, jaka wyłania się z Jego stosunku do krzyża Jezusa. Zostaną również wskazane przyczyny historyczne śmierci Jezusa i omówiony przebieg procesu polityczno-religijnego, jaki ma miejsce przed władzą rzymską i Sanhedrynem, ponieważ umożliwi on dotarcie do prawdziwego powodu skazania Jezusa. Następnie będzie mowa o interpretacji własnej śmierci zaproponowanej przez samego Jezusa i dokonana analiza ostatnich słów przez Niego wypowiedzianych na krzyżu. Analiza ta pozwala poznać zarówno relację Jezusa do Boga w końcowym momencie Jego życia, jak i objawia to, kim jest Bóg dla Jezusa i jakim jest On Bogiem.

Rozdział siódmy poświęcony jest przybliżeniu rozwoju soteriologii nowotestamentowej, która w świetle zmartwychwstania Jezusa poszukuje wyjaśnienia sensu i znaczenia śmierci Syna Bożego. Zostanie także pokazana wartość zbawcza krzyża widziana w kontekście życia Jezusa i podjęta refleksja na temat krzyża jako znaku niepojętej i nieskończonej miłości Boga do ludzi.

Rozdział ósmy koncentruje się natomiast na wyjaśnieniu zmartwychwstania Jezusa jako wydarzeniu, będącym pełnią objawienia dotyczącą zarówno osoby Jezusa, jak i Boga Ojca, a także człowieka i świata. Ze względu na to, że zmartwychwstanie jest interpretowane przez chrześcijan jako wydarzenie o charakterze historyczno-eschatologicznym pojawia się potrzeba znalezienia odpowiedniej hermeneutyki, której celem jest przybliżenie i uwiarygodnienie dzisiaj prawdy w nim objawionej. Stąd w rozdziale tym zostanie przedstawiona hermeneutyka, która jest horyzontem pomocnym w zrozumieniu zmartwychwstania Jezusa. Zakłada ona radykalną nadzieję, *praxis* przekształcającą oraz ujmowanie historii jako obietnicy i tajemnicy. Zmartwychwstanie wymaga także ukazania, na czym polega jego wiarygodność historyczna i jego znaczenie teologiczno-chrystologiczne, o czym będzie mowa w dalszej części tego rozdziału. Na końcu zostanie omówiony rozwój wiary popaschalnej w pierwotnym Kościele.

Rozwojowi temu poświęcone są w sposób szczególny dwa ostatnie rozdziały. Pierwszy z nich, tj. rozdział dziewiąty ukazuje wspomniany rozwój na przykładzie tytułów chrystologicznych przypisywanych Jezusowi w Nowym Testamencie, których celem jest wyjaśnienie szczególnej relacji Jezusa z Bogiem. Uzasadnienie wyjątkowości Jego osoby i wyjaśnienie Jego misji oraz udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, kim On jest. Natomiast w ostatnim rozdziale zostanie omówiony późniejszy rozwój kształtowania się wiary Kościoła w Jezusa Chrystusa, którego wyrazem są sobory chrystologiczne. Przedmiotem tego rozdziału będzie zatem analiza dotycząca nauczania soborowego i jego ocena oraz reinterpretacja zaproponowana przez Sobrino.

W zakończeniu zostanie podjęta próba podsumowania wyników całej pracy i wskazana perspektywa dalszych możliwych badań dotyczących problematyki chrystologicznej.

Na koniec tego omówienia wypada powiedzieć, na czym polega oryginalność niniejszej pracy. Po pierwsze, przybliży twórczość autora, który uważany jest za jednego z głównych reprezentantów teologii wyzwolenia i jest cytowany przez wielu współczesnych teologów. Natomiast autor ten jest prawie nieznan w Polsce, o czym świadczy fakt, że żadna z jego książek nie została przetłumaczona na język polski. Po drugie, w dostępnej literaturze teologicznej w języku polskim można znaleźć tylko dwa opracowania dotyczące teologii J. Sobrino. Jedno z nich jest autorstwa T. Doli, który wspomina o niektórych aspektach myśli teologicznej So-

brino w kontekście rozważań poświęconych soteriologicznemu charakterowi teologii wyzwolenia. Opracowanie to jest jednak bardzo ogólne i odwołuje się wyłącznie do kilku pozycji hiszpańskiego jezuitę. Z kolei druga ze wspomnianych prac jest pracą magisterską, która dostępna jest jedynie w maszynopisie i jest poświęcona zagadnieniu królestwa Bożego. Praca ta ogranicza się do książki Sobrino zatytułowanej *Cristología desde América Latina*. Autorem jej jest G. Tęczar. Po trzecie, także w literaturze teologicznej, która pojawiła się dotychczas na świecie można odnaleźć zaledwie kilkanaście całościowych opracowań poświęconych różnym zagadnieniom teologicznym twórczości hiszpańskiego jezuitę. Nie uwzględniają one jednak ostatniej książki J. Sobrino pt. *La fe en Jesucristo*, która jest nie tylko kontynuacją książki *Jesucristo liberador*, lecz także porusza treści, które były albo nieobecne we wcześniejszej twórczości Sobrino albo też były jedynie sygnalizowane. Książka ta stanowi poniekąd punkt kulminacyjny, ku któremu zmierzała refleksja chrystologiczna hiszpańskiego jezuitę i można powiedzieć, że ją niejako zamyka, chociaż z pewnością nie jest ostatnim słowem przez niego wypowiedzianym w kwestiach dotyczących chrystologii.